

УДК 347.219.3

Зверховська В. Ф.,
канд. юрид. наук, викладач кафедри
патологічної анатомії, судової медицини та права
Вінницького національного університету ім. М.І. Пирогова

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ СТРАХУВАННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

У статті розглядаються питання особливостей договору страхування культурних цінностей за законодавством України. Автором проводиться дослідження спеціального законодавства у сфері охорони культурних цінностей та зроблені відповідні висновки щодо необхідності його удосконалення.

Ключові слова: культурні цінності, зобов'язання, договір страхування, страхова сума, добровільне страхування, суб'єкти страхування.

В статье рассмотрены вопросы особенностей договора страхования культурных ценностей согласно законодательству Украины. В результате проведенного исследования специального законодательства в сфере охраны культурных ценностей автором сделаны выводы о необходимости его усовершенствования и внесены конкретные предложения.

Ключевые слова: культурные ценности, договор страхования, страховая сумма, добровольное страхование, субъекты страхования.

The article deals with the features of the contract of insurance of cultural values under the legislation of Ukraine. Author conducts research on special legislation in the field of protection of cultural values and makes appropriate conclusions about the necessity of its improvement.

Keywords: cultural values, obligations, insurance contract, insurance sum, voluntary insurance, subjects of insurance.

Постановка проблеми. На сьогодні проблема правового регулювання цивільного обігу культурних цінностей є досить актуальною для позитивного права, теорії та правозастосовної практики. Пов'язано це з тим, що цивільне законодавство України, що регулює особливості цивільного обігу культурних цінностей, носить фрагментарний, безсистемний характер та містить цілу низку прогалин і колізій. У цивільному законодавстві України відсутня єдність у використанні дефініцій у сфері правового регулювання цивільного обігу культурних цінностей, не визначено чітко обмежень у цивільно-правовому обігу культурних цінностей, не встановлено вимог до суб'єктів цих відносин, відсутня єдина класифікація культурних цінностей. Крім того, важливою перешкодою для створення належного правового регулювання цивільного обігу культурних цінностей є практично повна відсутність теоретичних досліджень у цій сфері.

Аналіз дослідження даної проблеми. Культурні цінності тривалий час виступали лише предметом історичних, мистецтвознавчих та філософських досліджень. Проблеми цивільно-правового регулювання обігу культурних цінностей у вітчизняній цивілістичній літературі залишаються малодослідженими. Серед науковців у галузі цивільного права, які приділяли увагу проблемам правого регулювання культурними цінностями можна визначити таких вчених: М.О. Александрової, С.С. Алексєєва, Н.Д. Бобосдова, М.М. Богуславського, М.І. Брагінського, Р.Б. Булатова, М.В. Васильєва, О.Г. Васнева, А.В. Головизніна, С.Г. Долгова, Є.Ю. Єгорової, Т.В. Курило, Д.В. Мазєїна, Н.І. Мінаєва, С.Н. Молчанова, А.П. Сергєєва, К.І. Скловського, Ю.К. Толстого, Є.О. Харитонова, Л.В. Щенникової та інших. В останні роки питання цивільно-правового режиму культурних цінностей також не одержали належного теоретичного опрацювання. У 1995 році вийшла у світ кандидатська дисертація Р.Б. Булатова «Культурні цінності: правова регламентація та юридичний захист», у якій автор розглядає зазначені об'єкти з точки зору теорії права. У 2000 році була опублікована кандидатська дисертація С.Г. Долгова «Культурні

цінності як об'єкти цивільних прав та їх захист: цивільно-правовий та криміналістичний аспекти». Однак, широта і міжгалузевий характер заявленої теми не дозволили автору докладно зупинитися на основних аспектах цивілістичної проблематики дослідження.

У 2006 році було захищено кандидатські дисертації з правових питань регулювання обігу культурних цінностей за законодавством РФ одразу двох авторів: А.В. Головизніна «Цивільно-правове регулювання обігу культурних цінностей» та О.Г. Васнева «Правове регулювання обігу культурних цінностей». Найбільш повним є аналіз цивілістичних аспектів обігу культурних цінностей, проведений М.А. Александровою у дисертації «Цивільно-правовий режим культурних цінностей у Російській Федерації». Однак, усі зазначені дисертаційні дослідження виконані на нормативному матеріалі РФ та не можуть бути використані для вдосконалення цивільного законодавства України щодо обігу культурних цінностей. Отже, вважаємо, наявних на сьогодні досліджень недостатньо для вирішення теоретичних і практичних питань цивільно-правового режиму культурних цінностей за законодавством України.

Виклад основного матеріалу. Щодо правового забезпечення охорони, порядку передачі, особливості використання та зберігання об'єктів культурної спадщини, то основними законодавчими актами у цій сфері Цивільний кодекс України та закони України «Про природно-заповідний фонд України» [1, с. 502] від 16.06.1992 р., «Про музеї та музейну справу» [2, с. 191] від 29.06.1995 р., «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» [3, с.405] від 21.09.1999 р., «Про охорону культурної спадщини» [4, с.333] від 08.06.2000 р., «Про охорону археологічної спадщини» [5, с.361] від 18.03.2004 р., «Про Перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації» [6, с. 105] від 23.09.2008 р. «Про культуру» [7, с. 168] від 14.12.2010 р., у яких закріплено зобов'язання держави забезпечувати збереження пам'яток та інших культурних цінностей, вживати заходів до повернення в Україну незаконно вивезених культурних цінностей, тощо.

У контексті дослідження договірних відносин у сфері цивільно-правового обігу культурних цінностей варто також зупинитися на особливостях договору страхування культурних цінностей. За договором страхування одна сторона (страховик) зобов'язується у разі настання певної події (страхового випадку) виплатити другій стороні (страхувальникові) або іншій особі, визначеній у договорі, грошову суму (страхову виплату), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі та виконувати інші умови договору (ст. 979 ЦК України). Характеризуючи договір страхування слід зазначити, що він є реальним, взаємним, оплатним. Реальність договору страхування полягає у тому, що він вважається укладеним з моменту вчинення певної дії, а саме внесення першого страхового платежу (ст. 983 ЦК України). Взаємність договору страхування визначає наявність прав та обов'язків як у страховика, так і у страхувальника (статті 988, 989 ЦК України). Оплатність договору страхування полягає у здійсненні плати за послугу, яка надається страховиком.

Договір страхування може укладатися за загальними правилами укладання правочину у письмовій формі (ст. 207 ЦК України), а також вважається, що письмова форма договору страхування не порушена, якщо він укладений шляхом видачі на підтвердження укладення договору спеціального документа – страхового свідоцтва (поліса, сертифіката). У разі недодержання письмової форми договору страхування такий договір є нікчемним (ст. 981 ЦК України). Відповідно до частини четвертої ст. 16 Закону України «Про страхування» [8, с.78] від 07.03.1996 р. договір страхування повинен містити такі реквізити: назву документа; назву та адресу страховика; прізвище, ім'я по батькові або назву страхувальника та застрахованої особи, їх адреси та дати народження; прізвище, ім'я по батькові, дату народження або назву вигодонабувача та його адресу; зазначення об'єкта страхування; розмір страхової суми за договором страхування іншим, ніж договір страхування життя; розмір страхової суми та (або) розміри страхових виплат за договором страхування життя; перелік страхових випадків; розміри страхових внесків (платежів, премій) і строки їх сплати;

страховий тариф (страховий тариф не визначається для страхових випадків, для яких не встановлюється страхова сума); строк дії договору; порядок зміни і припинення дії договору; умови здійснення страхової виплати; причини відмови у страховій виплаті; права та обов'язки сторін і відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору; інші умови за згодою сторін; підписи сторін.

У законодавстві України щодо культурних цінностей міститься вимога щодо обов'язкового страхування музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань Музейного фонду України та предметів музейного значення, що підлягають вношенню до Музейного фонду України, які тимчасово вивозяться за межі України для експонування, реставрації або проведення наукової експертизи. Порядок встановлення їх оціночної та страхової вартості визначають центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв, та центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері державного фінансового контролю (ст. 23 Закону України «Про музеї та музейну справу»).

Згідно абзацу 4 пункту 7 Методики грошової оцінки пам'яток для цілей страхування (визначення збитків) пам'ятки розмір страхової суми визначається на підставі аналізу умов договору страхування в цілому, а також з урахуванням особливостей фізичного стану майна та його поточного використання, впливу зовнішніх факторів на формування ринкової вартості майна тощо. Страхова сума може визначатися з використанням ринкових або неринкових видів вартості як баз оцінки. Для визначення розміру страхового відшкодування оцінка застрахованої пам'ятки проводиться з урахуванням умов страхування і принципів корисності та заміщення. Для застрахованої пам'ятки, яка подібна до майна, що продається (купується) на ринку, оцінка розміру страхового відшкодування здійснюється виходячи з розрахунку прямого збитку, якого зазнав страхувальник, але не більше її ринкової вартості до настання страхового випадку на дату заподіяння збитку; у разі коли інформація про ціни продажу на подібне до застрахованої

пам'ятки майно відсутня, – не більше його вартості заміщення (вартості відтворення).

Якщо страхова сума становить певну частку вартості застрахованої пам'ятки, розмір страхового відшкодування оцінюється як відповідна частка оціненого прямого збитку, якщо інше не передбачено умовами страхування.

Необхідно зазначити, що всі значні культурні цінності, що знаходяться за кордоном, заздалегідь оцінені у каталогах Ллойдс (Lloyd's). Заздалегідь визначається і коригується та ціна, яка приблизно дорівнює ціні аукціонного продажу тієї чи іншої культурної цінності. Твори мистецтва, які знаходяться на Україні, не занесені до цих каталогів, а тому оцінка їхньої вартості у разі, наприклад, повного знищення чи псування є дуже ускладненою. Тому вважаємо за необхідне внесення до відповідних реєстрів культурних цінностей їх оціночної вартості, а також ведення альтернативних (недержавних) реєстрів.

У разі експонування культурних цінностей з державного фонду на тимчасовій основі за кордоном страхові внески сплачує приймаюча сторона. У відношенні тимчасових та «виїзних» виставок діє формула страхування «wall to wall» – «від стінки до стінки» або, як її називають, по-іншому, «від цвяха до цвяха». Вказані умови були розроблені у синдикатах Ллойдс (Lloyd's) у Лондоні та застосовуються у всьому світі у сфері мистецтва[9, с. 122-125]. Сутність цих умов полягає у тому, що період страхування експоната починає діяти у той момент, коли картина знімається з цвяха, на якому вона висіла, тобто з моменту вилучення експонатів з місця їх постійного зберігання, і закінчується тоді, коли твір мистецтва повертається на своє місце. Формування тарифу в кожному випадку розраховуються індивідуально та до уваги беруться абсолютно усі фактори по такому полісу, цінність експонату, спосіб його транспортування, якість упаковки, тривалість експонування, наявність протипожежної та охоронної систем, стан приміщення, в якому проходить експозиція виставки, озброєної охорони. Тарифи становлять від 0,5 до 1% від вартості предмета.

У ст. 24 Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» визначається порядок тимчасового вивезення культурних цінностей та, зокрема зазначається, що клопотання про дозвіл на тимчасове вивезення культурних цінностей серед інших документів додається документ про страхування культурних цінностей, що тимчасово вивозяться, із забезпеченням усіх випадків страхового ризику або документ про державні гарантії фінансового покриття будь-якого ризику, виданий країною, яка приймає культурні цінності.

Таким чином, укладення договору страхування є необхідною умовою тимчасового вивезення не лише музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань Музейного фонду України та предметів музейного значення, що підлягають внесенню до Музейного фонду України, але й будь-яких інших культурних цінностей.

Добровільне страхування культурних цінностей, включаючи антикваріат, як правило, здійснюється на умовах «з відповідальністю за усі ризики» та передбачає складання переліку застрахованих предметів з вказівкою точно встановленої суми. Предмети мистецтва, що знаходяться в державній чи комунальній власності, з огляду на стан державного фінансування музейного господарства, досі не застраховані.

Укладання договору за однією із стандартних схем страхування майна у випадку страхування культурних цінностей виключається, оскільки страхування культурних цінностей має свою специфіку та потребує покриття особливих ризиків, які не можуть бути передбачені звичайним договором страхування та полісом. Ці обставини визначають специфіку ризиків, яка представляється для покриття. Страховики подають для страхування будь-які збитки і пошкодження, що виникли у результаті дорожньо-транспортної пригоди, пожежі, удару блискавки, вибуху, природних катастроф, бурі, дії вологості, крадіжки, втрати, пограбування і пошкодження (у тому числі і в результаті навмисних і злісних дій третіх осіб), викрадення літака. Покриваються і специфічні ризики, наприклад, збиток, викликаний розшаруванням фарби або виникненням тріщини,

які утворюються на живописному шарі картини) [10, с. 17]. Ще один важливий ризик, характерний для страхування культурних цінностей, – знецінення унаслідок дії чинника ризику, що покривається страхуванням. У випадку, наприклад, пошкодження полотна, комерційна вартість предмета мистецтва буде зменшена.

Найвідоміший в Росії випадок страхової виплати стався у 2006 р., коли ДМІІ ім. Пушкіна відправив на виставку до Х'юстона «Портрет літньої жінки» Рембрандта, а той постраждав при транспортуванні. Картина була застрахована «Інгосстрахом» і перестрахована в Lloyd's, якому довелося виплатити близько 90% з 1,2 млн дол. компенсації реставраційних витрат і зниження ринкової вартості полотна [11].

На сьогодні ринок страхування культурних цінностей, що знаходяться у приватній власності, не розвинений, оскільки власники відносно недорогих речей уникають афішування своїх колекцій. Таким чином, страхування здійснюється переважно щодо культурних цінностей, які перебувають у державній або комунальній власності, а також у разі тимчасового переміщення культурних цінностей за межі України. Визначення страхової суми при страхуванні предметів мистецтва завжди здійснюється на підставі експертного висновку професійних оцінювачів, які зі свого боку прагнуть врахувати всі чинники, здатні вплинути на ціну твору: міра збереження роботи, період її створення, умови зберігання, приналежність до певних періодів творчості автора, участь у престижних виставках, публікації в авторитетних каталогах, наявність оригінального підпису тощо [12].

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що саме особливості цивільного обігу культурних цінностей, які полягають у законодавчому встановленні деяких обмежень, є основним критерієм виділення культурних цінностей в особливу категорію об'єктів цивільних прав та укладання договору страхування є необхідною умовою тимчасового вивезення не лише музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань Музейного фонду України та предметів музейного значення, що

підлягають внесенню до Музейного фонду України, але й будь-яких інших культурних цінностей.

Література:

1. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 р. № 2456-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 502.

2. Про музеї та музейну справу: Закон України від 29.06.1995 р. № 249/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 25. – Ст. 191.

3. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей: Закон України від 21.09.1999 р. № 1068-ХІV// Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 48. – Ст. 405.

4. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 р. № 1805-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 39. – Ст. 333.

5. Про охорону археологічної спадщини: Закон України від 18.03.2004 р. № 1626-ІV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 26. – Ст. 361.

6. Про Перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації: Закон України від 23.09.2008 р. № 574-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 8. – Ст. 105.

7. Про культуру: Закон України від 14.12.2010 р. № 2778-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 24. – Ст. 168.

8. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.

9. Немченко С.Б., Рыбкина М.В. Особенности страхования артнепинга / С.Б. Немченко, М.В. Рыбкина // Международный художественный бизнес в контексте глобализации: материалы Всерос. науч.-практ. конф., 25 янв. 2007 г. – СПб.: Изд-во СПбГУП, 2007. – С. 122–125.

10. Кондрашова О. Полис для искусства / О. Кондрашова // Личные деньги. – 2005. – № 5.– С. 17

11. Гайдаш Н. Искусное страхование / Н. Гайдаш // Ваши деньги. – 2004. – № 7.

12. Токарева В.О. Страхування предметів мистецтва / В.О. Токарева. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/1444/107>